

НАЦІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 338.24

Алла МЕЛЬНИК, Інна ТИНЬСЬКА

ДЕРЖАВНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Висвітлено проблему визначення місця держави в економіці та державного підприємництва як її регулятивної функції в системі управління національною економікою. Державне підприємство показано в трьох ракурсах: як явище, як процес, як елемент управління. Надано характеристику організаційно-правових форм державних підприємств, окреслено сфери поширення та на основі емпіричних даних показано виконання основних функцій, покладених на державне підприємство. Із використанням зарубіжного досвіду визначено недоліки державного підприємництва в Україні за умов трансформації управління національною економікою і внесено пропозиції щодо можливостей його ефективнішого використання в майбутньому.

Ключові слова: державне підприємство, державна власність, приватизація, корпоративні права держави, трансформація.

JEL: E69 H70

Постановка проблеми. Зменшення частки держави в економіці, зокрема в трансформаційній економіці постсоціалістичних країн, ставить на порядок дня питання про доцільність збереження впливу державного сектору на виконання державою її функцій. На сьогодні як у світовій, так і в національній економіці вибір цього рішення знаходиться під впливом низки факторів:

- 1) зовнішніх, коли поширюється глобальний вплив транснаціональних компаній і це нівелює часто розуміння меж, безпеки, єдності національної економіки як системи;
- 2) джефферсонівсько-гамільтонівського парадоксу, який виражає зміст дискусії навколо ролі держави як підприємницької;
- 3) внутрішніх, які притаманні окремим країнам. Специфічно це проявляється в трансформаційних економіках, де відбулися три явища: а) зменшення частки державної власності; б) переростання державного монополізму в монополізм приватний; в) зміна функцій держави в управлінні економікою.

Це вимагає переосмислення не лише місця держави в економіці загалом, а й державного підприємництва як регулятивної функції держави в системі управління національною економікою зокрема. Відсутність визначеної стратегії та кінцевої мети в оптимізації меж державного сектору, чіткого визначення сфер застосування державного підприємництва і його масштабів обумовили ситуацію, коли національна економіка України має низку таких деформацій, серед яких збереження високого рівня монополізації, наявність олігархічно-корумпованих структур, високий рівень відносної бідності (розрив між доходами найбідніших та найбагатших груп населення), високий рівень державного боргу, затяжність економічної кризи на фоні недостатньо ефективного використання потенціалу державного підприємництва.

© Алла Мельник, Інна Тинська, 2014.

Аналіз останніх публікацій та проблеми, які залишилися нерозв'язаними.

У працях Р. Барру, Дж. С. Мілля, А. Піггу, Ж.-Б. Сея, А. Сміта, Й. Шумпетера було здійснено теоретичне визначення ролі держави в управлінні економікою. Як свідчить аналіз останніх досліджень та публікацій, проблематика окреслення місця держави в управлінні економікою за умов ринкового середовища зазнала значних змін, а державне підприємництво виокремилось в окрему економічну нішу, що знайшла своє відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних науковців, серед яких І. Бураковський [1], Т. Вахненко [1], А. Мельник [2; 3], І. Михасюк [3], О. Рудченко [4], М. Шкільняк [4].

Проблеми, які залишаються не дослідженими. Дискусійні питання щодо подальшої ролі державного підприємництва в Україні є відкритими, що зумовлює необхідність вирішення зазначених проблем не лише у теоретичній, але й практичній площинах.

Мета дослідження. Метою статті є обґрунтування концептуальних засад і місця державного підприємництва в управлінні національною економікою, виходячи із його здатності підтримувати загальну ділову активність, забезпечувати симбіоз держави з бізнесом, функціонувати у соціально спрямованому суспільному секторі економіки та сприяти забезпеченню національної безпеки країни.

Виклад основного матеріалу. Можна вирізнити декілька груп причин виникнення державного підприємництва, зокрема історичні, випадкові, фінансові, технічні, доктринальні. У своїй сукупності вони дають змогу зрозуміти, як змінювалися погляди відносно участі держави та державного підприємництва в управлінні економікою. Однією із крайніх позицій була повна відмова від державного втручання в ринковий механізм за винятком вузького кола державних функцій, які стосувалися захисту населення від "насильства і обману". Такої думки дотримувалися Дж. С. Мілля, А. Піггу та А. Сміт, наголошуючи на тому, що протекціоністські заходи повинні бути обмеженими та застосовуватися за крайньої необхідності. Натомість на зламі неокласичної теорії Дж. Кейнсом та його послідовниками було доведено необхідність повернення державі її управлінських, регуляторних та контролюючих важелів впливу на економіку.

Як результат, у ХХ ст. сформувалися дві протилежні позиції щодо втручання держави в економіку, а саме класичний капіталізм та державний соціалізм. Різниця між ними полягає в тому, що перша з них базується на особистому інтересі щодо максимізації прибутку, а друга – заперечує цю тезу.

Враховуючи провали ринку, наявність товарів, які споживаються суспільством загалом, відсутність досконалої конкуренції та інші явища сучасної глобальної та національних економік, науковці з різним ступенем ліберальних поглядів фактично визнали необхідність участі держави в економіці. Професор Сассекського університету (Англія) Маріана Маццукато у своїй книзі "Підприємницька держава" ("The Entrepreneurial State") стверджує, що підприємницька держава робить набагато більше, ніж просто компенсує недоліки приватного сектору [5, с. 11]. За її оцінками найуспішнішу підприємницьку державу можна знайти у США. На фоні дискусії між джефферсоніанцями (які вважають кращим уряд, що менше втручається в життя громадянина) і гамільтоніанцями (які виступають за його активну роль) у даній країні завжди держава активно інвестувала в перспективні ніші економіки, які формують ринки майбутнього [5, с. 12].

Визнаючи факт державного підприємництва в практиці національних економік світу, зазначимо, що поняття "державне підприємництво" слід розглядати в трьох ракурсах: як явище, як процес, як елемент управління.

Як явище державне підприємництво є найбільш поширеним у таких сферах, як:

стратегічні галузі (військово-промисловий, оборонний, паливно-енергетичний комплекси); науково-дослідна діяльність; природні монополії; соціальна складова економіки (освіта і наука, культура, охорона здоров'я) [3, с. 281]. В 1992 р. був прийнятий Декрет Кабінету Міністрів України "Про перелік майнових комплексів державних підприємств, організацій і структурних підрозділів основного виробництва, приватизація або передача в оренду яких не допускається", котрий визначив перелік об'єктів права державної власності, що не підлягають приватизації, але можуть бути корпоративізовані [6, с. 96]. Протягом останніх 20 років він зазнав чимало змін (остання редакція здійснена 21.04.2011 р.), які призвели до значного звуження сфер державного підприємництва.

Державне підприємництво як процес є організаційно-господарською діяльністю державних підприємств з виробництва матеріальних благ та надання послуг суб'єктам економіки, порядок створення державою власних підприємств, планування й управління різними їх формами [2, с. 238].

На сьогодні у сфері державного підприємництва згідно зі ст. 22 Господарського кодексу України (ГКУ) залишаються ті суб'єкти, що діють на основі державної власності, а також суб'єкти, державна частка у статутному капіталі яких перевищує 50% чи становить величину, яка забезпечує державі право вирішального впливу на їхню господарську діяльність [7, с. 11]. Відповідно до ст. 63 ГКУ державні підприємства, діючи на основі державної власності, поділяються на унітарні (комерційні та казенні) та корпоративні [7, с. 27].

Державні унітарні підприємства утворюються компетентними органами державної влади на базі відокремленої частини державної власності та діють як державні комерційні або казенні підприємства [7, с. 31]. Особливої уваги заслуговують казенні підприємства, які створюються у галузях економіки, де: законом дозволено здійснювати господарську діяльність лише державним підприємствам; основним (понад 50%) споживачем продукції виступає держава; за умовами господарювання неможлива вільна конкуренція товаровиробників чи споживачів; основним (понад 50%) є виробництво суспільно необхідної продукції, яке за своїм характером здебільшого неприбуткове; приватизацію майнових комплексів державних підприємств заборонено законом [7, с. 35].

Казенні підприємства функціонують відповідно до виробничих завдань органу, до сфери управління якого вони входять. Щодо регулювання їхньої діяльності в іноземних державах, то у Нідерландах, наприклад, будь-яке перевищення поточних доходів такого підприємства над витратами підлягає негайному перерахуванню до бюджету [1, с. 3]. У Румунії схема фінансових відносин між державою та державними казенними підприємствами має такий вигляд: 95% направляється в бюджет, а 5% залишається для матеріального стимулювання працівників [1, с. 3].

Державні акціонерні товариства в Україні сплачують до загального фонду державного бюджету частину свого доходу, розмір якого залежить від величини державної частки в їх статутних фондах. В Австралії від них вимагають направляти в бюджет суму, що має бути не меншою 50% прибутку після оподаткування [1, с. 3]. Нова Зеландія в плані стягування плати до бюджету з державних акціонерних товариств є найбільш демократичною, адже дозволяє розпоряджатися прибутком задля поповнення статутного капіталу, інвестування в основний та оборотний фонди.

В Україні існують розбіжності у класифікації державних підприємств згідно з ГКУ та Єдиним державним реєстром підприємств та організацій України (ЄДРПОУ), що ускладнює можливість здійснення аналізу зміни кількісного їх складу за організаційно-правовими формами.

Як видно з рис. 1, державні підприємства є однією з найменш чисельних груп суб'єктів господарювання. За 1997–2013 рр. їхнє число зменшилося на 8083 одиниць, або на 42,91%. Казенні підприємства, зберігаючи свою кількість у розмірі 49–50 одиниць протягом тривалого періоду часу, з 2008 р. почали показувати тенденцію щодо зменшення, впавши у 2013 р. до показника в 38 одиниць [8, с. 63]. В ЄДРПОУ серед акціонерних товариств не виділено тих, які мають державну частку у статутному капіталі. Однак близько 80% таких підприємств утворилися саме завдяки приватизації державної власності, що дозволило створити вагомий корпоративний сектор.

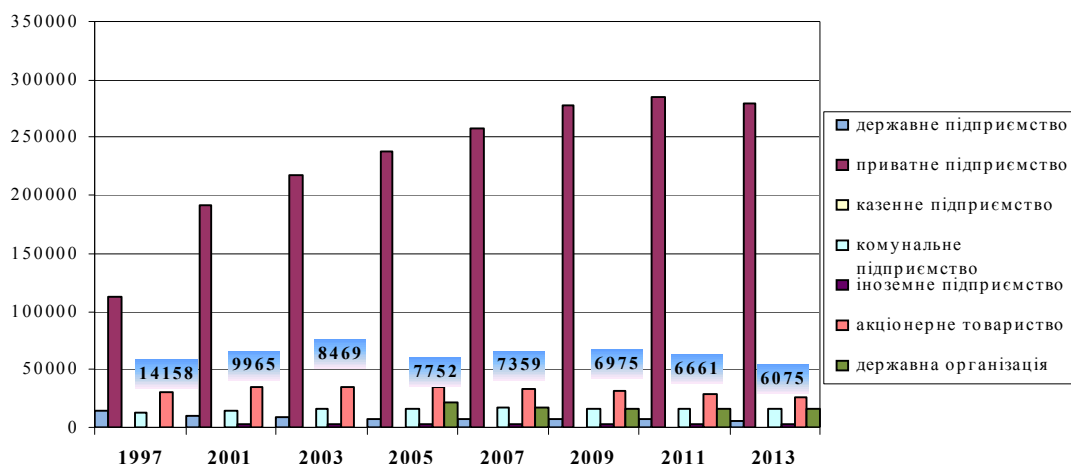

Рис. 1. Кількість суб'єктів ЄДРПОУ за організаційно-правовими формами господарювання, одиниць [8, с. 63; 9]

В сукупності державне управління національною економікою як своєрідна система об'єднує в собі декілька основних елементів: правове регулювання, управління державною власністю, програмування та індикативне планування, фінансово-бюджетне регулювання, грошово-кредитне регулювання, цінове регулювання та державне підприємництво. Гіпертрофуючи функції більшості з них, держава недостатньо ефективно використовувала функціональні можливості державного підприємництва щодо формування структури національної економіки, підвищення її інноваційності, недопущення монополізації, регулювання народногосподарської кон'юнктури.

Як елемент системи управління та регулювання національної економіки, державне підприємництво гіпотетично може виконувати такі функції [2, с. 238–239; 3, с. 244]:

- 1) наповнення державного бюджету та забезпечення загальносуспільного розвитку;
- 2) утримання тих сфер діяльності, які не вигідні приватному сектору, а також збереження стратегічно важливих підприємств у державному підпорядкуванні;
- 3) послаблення циклічних коливань економіки та сприяння поступовому нарощуванню національного виробництва;
- 4) регулювання цінового механізму, особливо що стосується виробництва та споживання суспільних благ;
- 5) недопущення монополізму у всіх його проявах;
- 6) розвиток інноваційного потенціалу країни шляхом інвестування у сфери з пролонгованим ефектом;
- 7) гарантування економічної безпеки країни;

8) створення іміджу для закордонних партнерів економічно стабільної та сильної держави.

Функція наповнення державного бюджету забезпечується шляхом використання державної власності задля ведення підприємницької діяльності, здачі її в оренду, концесії, здійснення приватизації та корпоратизації державного майна. Табл. 1 відображає хронологію приватизаційних процесів та їх основні характеристики щодо наповнення державного бюджету.

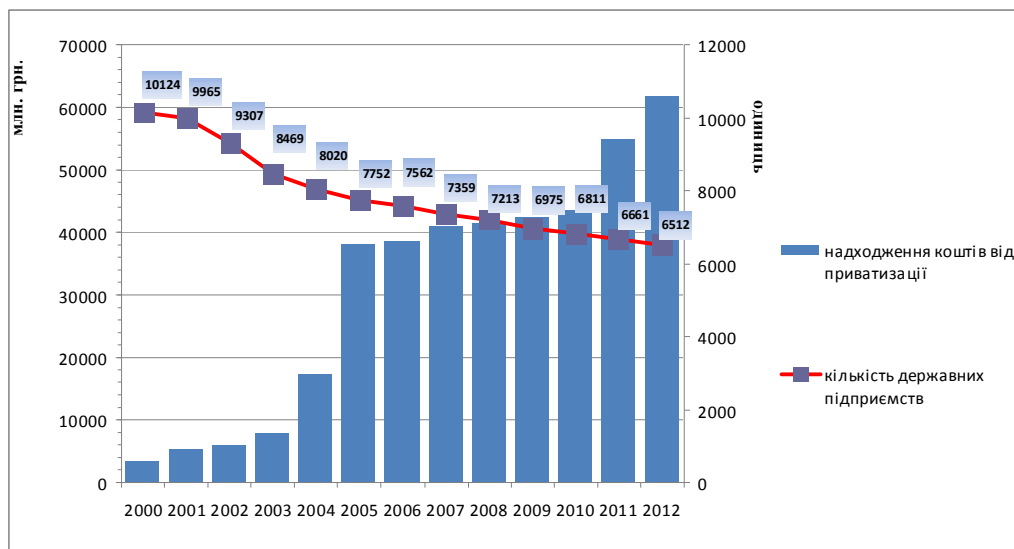
Таблиця 1

Основні характеристики етапів приватизації державного майна України за участю в наповненні державного бюджету

Етап	Основні характеристики
1992–1994 рр.	В приватну власність було передано 1008 підприємств. У державний бюджет поступило 15,67 млн. грн.
1995–1998 рр.	В приватну власність передано 50 тис. об'єктів державної власності. В бюджет надійшло 492,37 млн. грн.
1999–2002 рр.	Індивідуальна грошова приватизація. За даний період вдалося спрямувати у державний бюджет 5478,21 млн. грн.
2003–2007 рр.	Число роздержавлених підприємств становило 475 об'єктів. Загальна сума надходжень до державного бюджету становила 143271,5 млн. грн.
2008–2011 рр.	Приватизація втратила свій темп. За цей час до державного бюджету поступило 244122,9 млн. грн.
2012–2014 рр.	Покликаний забезпечити скорочення частки державного сектору в економіці до 25–30% від ВВП та принести до державного бюджету 40–60 млрд. грн.

Примітка. Сформовано авторами на основі [9; 10, с. 133–135].

На рис. 2 показано динаміку надходження коштів від приватизації державного майна в міру зменшення кількості державних підприємств. Цілком очевидним є сповільнення темпів роздержавлення державної власності, починаючи з 2003 р. Водночас найбільші суми коштів було отримано у 2011 р. (54959 млн. грн.) та 2012 р. (61722,3 млн. грн.) (рис. 2).

Рис. 2. Кількість державних підприємств та надходження від приватизації державного майна за 2000–2012 рр. [8, с. 63; 9]

Окрім приватизаційних коштів, одними із найбільших джерел поповнення державного бюджету є дивіденди від діяльності акціонерних товариств та кошти від оренди державного майна (рис. 3).

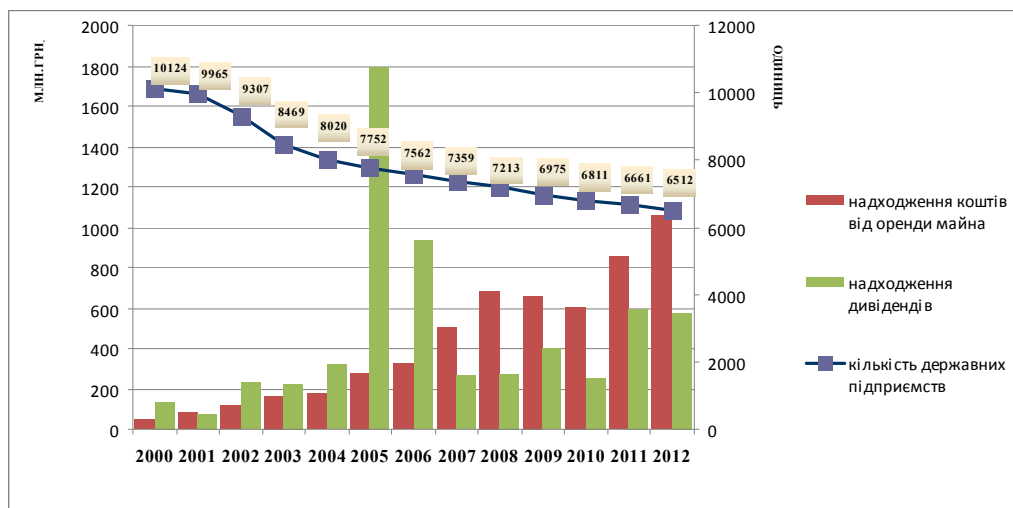

Рис. 3. Надходження до Державного бюджету України дивідендів та коштів від оренди державного майна за 2000–2012 рр. [9]

Державний бюджет наповнюється також за рахунок операцій з облігаціями внутрішньої державної позики (ОВДП) [9]. Протягом 1999–2000 рр. кількість розміщених ОВДП почала поступово зменшуватися, а їхня дохідність – спадати. Після найвищого показника у 1998 р. найбільша кількість розміщених ОВДП була зафіксована в 2005 р. в розмірі 6898,9 тис. од. з дохідністю 9,26%. Починаючи з 2011 р., спостерігається позитивна динаміка залучення коштів до бюджету внаслідок розміщення ОВДП. За 2013 р. обсяг ОВДП в обігу становив 6522, 0 млн. грн. [9].

В цілому за 9 місяців 2013 р. на фондових торгах на продаж були представлені 107 пакетів державних акцій загальною номінальною вартістю в 805684 млн. грн., а корпоративні права держави розподілилися таким чином: 273 господарських товариства (47,64% від загальної кількості) з державною часткою понад 50%; 149 господарських товариств (26%) із державною часткою від 25% до 50%; 151 господарське товариство (26,36%) з часткою держави в статутному капіталі менше 25% [9].

Окрім функції наповнення державного бюджету та сприяння розвитку національної економіки, державне підприємництво доволі часто асоціюється із проблемами врегулювання проявів монополізму та забезпечення добросовісної конкуренції.

У 2012 р. структурні передумови конкуренції в національній економіці не зазнали суттєвих змін порівняно з попередніми роками та мали такий вигляд [11, с. 4]:

- ринки з конкурентною структурою (2012 р. – 49,2%; 2011 р. – 49,8%; 2010 р. – 48,3%);
- монополізовані ринки (2012 р. – 7,2%; 2011 р. – 7,2%; 2010 р. – 8,5%);
- олігопольні ринки (2012 р. – 17,7%; 2011 р. – 15,4%; 2010 р. – 12,5%);
- з ознаками домінування (2012 р. – 25,9%; 2011 р. – 27,6%; 2010 р. – 30,7%).

Як бачимо, у 2012 р. на монопольних ринках реалізувалося 50,8% продукції від загальної кількості, коли на ринках з конкурентною структурою – 49,2% [11, с. 5]. Згідно зі зведеним переліком суб'єктів природних монополій Антимонопольного комітету

України, в Україні вони представлені такими підприємствами: НЕК "Укренерго", Державна адміністрація залізничного транспорту України, ПАТ "Укртрансфат", Державне підприємство обслуговування повітряного руху України (Украерорух), Українське державне підприємство поштового зв'язку "Укрпошта", Державне підприємство "Антонов", Державне підприємство "Адміністрація морських портів України", Державне підприємство "Національна енергогенеруюча компанія "Енергоатом" та іншими [12]. Упродовж 2012 р. рівень монополізації зменшився у 27 галузях (на ринках харчової, текстильної, деревообробної, гумової та пластмасової промисловості, металургії, виробництва машин та устаткування, торгівлі транспортними засобами) та одночасно зріс у 17 галузях (обробка металу та відходів, виробництво меблів, роздрібна торгівля побутовими товарами) [11, с. 6].

Використання монопольного становища підприємствами часто призводить до зловживань цінового характеру. Прикладом таких правопорушень є ситуація, що склалася в паливно-енергетичному комплексі, коли у 2012 р. було припинено 56 зловживань монопольним становищем при постачанні природного газу та скрапленого газу для побутових потреб [11, с. 21]. Найчастіше цінові маніпуляції спостерігалися на ринках транспорту, зв'язку та супутніх з ними послуг. Прикладом є порушення справи щодо надання пасажиром у користування комплектів постільної білизни у вагонах поїздів й встановлення цін на них Державною адміністрацією залізничного транспорту України у 2011–2012 рр. [11, с. 23].

За напрямками використання бюджетних коштів у 2012 р. зловживання виявлено в таких галузях: наука і освіта (12,1%); державна підтримка промисловості та енергетичного потенціалу (13,6%); розвиток транспортної системи, системи зв'язку та житлово-комунального господарства (13,2%); економічна та міжнародна діяльність держави (0,4%); забезпечення діяльності та виконання повноважень державними органами (2,4%); культура, утримання і збереження національних багатств (2,4%); охорона здоров'я (2,5%); фінансування аграрного комплексу, підтримка вітчизняного сільгоспвиробника та охорона земель державної власності (2,4%) та інші [13, с. 13].

Порушення процедури використання бюджетних коштів під час здійснення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти у загальному підсумку серед усіх виявлених у 2012 р. склало 24,9%. Державними, казенними та господарськими товариствами, в яких державна частка перевищує 50%, у січні-вересні 2012 р. було здійснено державні закупівлі в розмірі 181236983,7 тис. грн. За аналогічний період 2013 р. загальна сума закупівель склала 107240057,6 тис. грн. [14].

Як бачимо, процедура здійснення державних закупівель державними підприємствами потребує вдосконалення та упрозорення. Підтвердженням такої необхідності є затвердження Верховною Радою України (ВРУ) суперечливого Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань державних закупівель" № 5044-VI від 5.08.2012 р. [15, с. 156]. Його основна ідея полягає у наближенні умов закупівель для державних підприємств до тих, якими керуються приватні фірми. Однак дія документа не поширюється на здійснення закупівель державними підприємствами-монополістами або якщо це робиться за бюджетні кошти.

Позитивним сторонами нововведення є те, що таким чином можна подолати бюрократичну систему державних закупівель, проте існує низка недоліків, серед яких: обмеження конкуренції у певних сферах діяльності; підвищення корупційних ризиків; неефективне витрачання державних фінансових ресурсів; поява додаткових бюджетних витрат. Саме тому розпочалось здійснення боротьби з відмиванням доходів, отриманих

злочинним шляхом. Однак проблеми консервації олігархічної бізнес-системи в країні, реалізації корупційних і лобістських схем, приховування безробіття та інфляції залишаються все ще відкритими. Як наслідок, це спричиняє низьку віддачу суб'єктів господарювання державного сектору економіки, а за відсутності цілісної методології досліджень соціально-економічного ефекту від їх діяльності – до фрагментарності системи моніторингу.

Практично неможливо навести багато прикладів, коли через запровадження державного підприємництва в Україні було забезпечено демонополізацію товарних ринків. Тому зростання ролі державного підприємництва в підвищенні конкурентоспроможності національної економіки є таким важливим. Відповідно до Глобального індексу конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму, який включає 133 показники, у 2012 р. Україна зайняла 84 місце серед 144 країн [14, с. 6]. В розрізі окремих індикаторів, що стосуються участі держави, позиції України є доволі невтішними, а саме: марнотратство державних коштів – 143 місце; обтяження державним регулюванням – 137 місце; прозорість державної політики – 130 місце; рівень корупції в економіці – 134 місце; ефективність антимонопольної політики – 137 місце [16]. Україна за своїми позиціями поступається не лише розвиненим країнам світу (Швейцарії, Сінгапуру, Фінляндії, Німеччині, США), але й деяким державам СНД та постсоціалістичним країнам, особливо Польщі, Казахстану, Російській Федерації, Грузії та Румунії [16].

В сучасному світі державне підприємництво значною мірою забезпечує активізацію інноваційної діяльності і реалізацію інноваційної моделі розвитку економіки. Рівень інноваційної активності підвищується на підприємствах, представлених у переробній (17,1%) та добувній промисловості (8,6%), виробництві та розподіленні електроенергії, газу та води (13,2%) [17, с. 5]. Водночас, незважаючи на певну позитивну динаміку, показники інноваційної діяльності вітчизняних підприємств значно відстають від світових аналогів. Так, у США, Німеччині, Франції та Японії частка інноваційно активних підприємств коливається у межах 70–80%, а в країнах ЄС частка підприємств, що впроваджують інновації, в 4 рази більша, ніж в Україні [17, с. 5]. Підприємницька участь держави присутня у фінансуванні інноваційної діяльності, науково-дослідної й дослідно-конструкторської роботи, зокрема за рахунок виконання низки державних програм (Загальнодержавна комплексна програма розвитку високих наукоємних технологій, 2005–2013 рр.; Програма розвитку інвестиційної та інноваційної діяльності в Україні, 2011–2015 рр.; Державна цільова економічна програма “Створення в Україні інноваційної інфраструктури”, 2009–2013 рр.; Державна цільова науково-технічна програма “Нанотехнології та наноматеріали”, 2010–2014 рр.) [17, с. 12].

Починаючи з 2008 р., спостерігається збільшення питомої ваги державних коштів у загальній сумі фінансування інноваційної діяльності. У 2013 р. з державного бюджету на дані цілі було виділено 224,3 млн. грн. (2% від загального обсягу коштів), тоді як у 2011 р. – 149,2 млн. грн. (1% від загального обсягу коштів) [17, с. 8] (табл. 2). Попри це лівову частку фінансування інноваційної діяльності становлять власні кошти підприємств, а також іноземні інвестиції та інші джерела.

Розглянувши державне підприємництво як явище, процес та елемент управління, можемо виокремити низку проблем, які потребують негайного вирішення. Насамперед це стосується процесів приватизації та корпоратизації. Верховною Радою України неодноразово розглядалося питання щодо переліку підприємств, які не підлягають приватизації. За мету ставиться збереження лише стратегічно важливих об'єктів та природних монополій. Однак, відповідно до інформації з офіційної веб-сторінки Фонду

державного майна України, розглядаються пропозиції з продажу по частинах НАК "Нафтогаз України", низки вугледобувних підприємств, ТЕЦ, Укрзалізниці, Укрспирту та ще понад 80 економічно важливих підприємств. У 2014 р. запланована приватизація ПАТ "Турбоатом", ПАТ "Одеський припортовий завод", ПАТ "Завод "Фіолент", ПАТ "Завод "Маяк", ПАТ "Науково-технічний комплекс "Електронприлад", ПАТ "Меридіан" ім. С. П. Корольова, які є лідерами великого бізнесу в Україні та приносять стабільний дохід [18]. Тому існує потреба в перегляді програми приватизації, адже попри тривалий приватизаційний процес, державний сектор має значний розмір, а державне підприємство є здебільшого слабкокерованим.

Таблиця 2

Динаміка фінансування інноваційної діяльності в Україні за 2000–2012 рр., млн. грн.

Рік	Загальний обсяг фінансування інноваційної діяльності	У тому числі за рахунок коштів:				Питома вага коштів державного бюджету в загальній сумі фінансування інноваційної діяльності, %
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела	
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0	0,4
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1	2,8
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4	1,5
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4	3,0
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3	1,4
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2	0,5
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0	1,9
2007	10580,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7	1,4
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9	2,8
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6	1,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9	1,1
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	65542,2	1,0
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6	2,0

Примітка. Розраховано авторами на основі [17, с. 6].

Слід також приділити увагу акціонерним товариствам, створеним на базі приватизації державного майна. Свого часу вони не пройшли необхідної реструктуризації, що зумовило відсутність чіткої концепції обґрунтування обсягу корпоративних прав держави та ефективного управління ними.

Тривожною є ситуація із монополізмом державних підприємств, що зумовлює цінні зловживання та часто нецільове використання бюджетних коштів. Інноваційна діяльність також потребує стимулювання та відповідного державного фінансування.

Держава, володіючи власним механізмом та апаратом, все-таки певною мірою забезпечує виконання покладених на неї функцій, у тому числі завдяки використанню державного підприємництва. Відповідно, можна погодитися з деякими українськими дослідниками, що обмеження ролі держави не повинно стояти в основі нинішніх та майбутніх реформ [4, с. 18]. Якщо звернутися до міжнародного досвіду, то неможливо отримати однозначної відповіді на питання, як може держава використати державне підприємство для трансформації національної економіки в якісно нову та соціально орієнтовану. Водночас зазначимо, що попри хороший зарубіжний досвід Україна

недостатньо використала державне підприємництво для здійснення структурних реформ, зокрема через державне інвестування у високотехнологічні сектори економіки, що сприяло б розвитку V і VI технологічних укладів. Недостатньо ефективними виявилися інструменти державного підприємництва для активізації економічного зростання, створення робочих місць у депресивних територіях, монофункціональних містах, у впливі на цінову динаміку, зокрема стосовно соціально значимих товарів і послуг. Однак спільна риса між українською та зарубіжною практиками є. Вона полягає у тому, що всі зміни покликані сприяти всебічному забезпеченню економічних та соціальних цілей суспільства.

У зв'язку з необхідністю наведення емпіричних даних та з огляду на обмежений обсяг статті, соціальна складова економіки як сфера поширення державного підприємництва не була розкрита авторами.

Розглянувши ключові аспекти використання державного підприємництва як елемента управління національною економікою, можна внести такі пропозиції щодо вдосконалення можливостей його ширшого використання як інструмента держави:

– приватизація та управління корпоративними правами держави потребують: а) продовження роботи з оптимізації масштабів державного сектору економіки з паралельним підвищенням ефективності управління державним майном та державними корпоративними правами; б) призупинення приватизації стратегічно важливих державних підприємств, які забезпечують економічну безпеку країни; в) покращення підготовки державних підприємств до приватизації задля якнайшвидшої адаптації їх до функціонування на засадах приватної власності; г) підвищення надійності та прозорості приватизаційних технологій, забезпечення спрощення бюрократизованих структур та публічності продажу; д) удосконалення механізмів управління державними підприємствами, що не підлягають приватизації; е) залучення до приватизації інвесторів, зацікавлених у довгостроковому розвитку підприємств після їхнього переходу в приватну власність;

– задля подолання проявів монополізму, забезпечення конкуренції та ефективного використання бюджетних коштів слід: а) ввести строгий моніторинг за використанням державними підприємствами бюджетних коштів (особливо казенних підприємств); б) сприяти модернізації державного підприємництва в руслі загальної трансформації усього державного сектору; в) посилити контроль за концентрацією та узгодженістю дій суб'єктів господарювання, а також за встановленням цін на товари, що виробляються природними монополіями; г) упрозорити та вдосконалити процедуру здійснення державних закупівель державними підприємствами; д) стимулювати підвищення інноваційної та науково-технічної складових діяльності державних підприємств; е) викоренити корупційну складову використання державного підприємництва у розвитку національної економіки та направляти усі отримані доходи на модернізацію й в державний бюджет.

Висновки та вектори подальших досліджень. Основними завданнями управління національною економікою України на сучасному етапі мають стати модернізація її структури, підвищення конкурентоздатності на основі зростання ролі інноваційної складової, зміцнення потенціалу для забезпечення соціальних стандартів життя, що відповідають соціальноорієнтованій економіці. Важливе місце у їх розв'язанні може забезпечити державне підприємництво, яке, як засвідчило дослідження, ще не достатньою мірою використовується державним менеджментом. Концептуально автори дослідження вбачають, що як прояв участі держави в економіці воно не має зводитися

до збільшення частки державного сектору. Мова повинна йти про більш гнучке та ефективне його використання в процесі реалізації функцій державного управління. Наведені вище пропозиції дозволять певною мірою цього досягти.

Алгоритм використання державного підприємництва державою в процесі управління національною економікою є доволі складним. Зважаючи на зовнішні фактори, економічну та політичну кризу в країні, перспективним є дослідження ролі державного підприємництва у забезпеченні національної безпеки країни.

Література

1. Вахненко Т. Державні підприємства в Україні: як треба розподіляти прибуток [Електронний ресурс] / Т. Вахненко, І. Бураковський. – Режим доступу : http://www.ier.com.ua/ua/publications/policy_briefing_series/?pid=1883.
2. Національна економіка : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович ; [за ред. А. Ф. Мельник]. – К. : Знання, 2011. – 452 с.
3. Державне регулювання економіки / І. Михасюк, А. Мельник, М. Крупка, З. Залого ; [за ред. д-ра екон. наук, проф., акад. АН Вищої школи України І. Р. Михасюка, Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Українські технології, 1999. – 640 с.
4. Рудченко О. Управління державним сектором: проблеми і перспективи / О. Рудченко, М. Шкільняк // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – С. 12–19.
5. Підприємницький етатизм [Електронний ресурс] // Український тиждень. – 2013. – № 36. – С. 11–12. – Режим доступу : http://joinfo.ua/catalog/mediaview/ZHurnal-Ukrayinskiy-Tizhden-612-sentyabrya-2013—36_1089.html#page/10.
6. Декрет Кабінету Міністрів України “Про перелік майнових комплексів державних підприємств, організацій і структурних підрозділів основного виробництва, приватизація або передача в оренду яких не допускається” // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 11. – С. 96.
7. Господарський кодекс України / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К. : Ін Юре, 2003. – 344 с.
8. Статистичний щорічник “Україна у цифрах. 2012 рік” / Держкомстат України. – К. : Техніка, 2013. – 244 с.
9. Звіти Фонду державного майна України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.spfu.gov.ua/_layouts/SPFUSiteDefinition/ReportsMFI.aspx.
10. Україна за роки незалежності (1991–2002 рр.). – 4-е вид., переробл. та доповн. – К. : Нора-Друк, 2002. – 366 с.
11. Звіт Антимонопольного комітету України за 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/84306>.
12. Зведений перелік суб’єктів природних монополій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/94020>.
13. Звіт Рахункової палати України за 2012 р. [Електронний ресурс] / Рахункова палата України. – К., 2013. – 198 с. – Режим доступу : <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826>.
14. Звіт щодо функціонування системи державних закупівель у 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=193989&cat_id=129962.

15. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань державних закупівель" // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 18. – С. 156.
16. World Economic Forum (Всесвітній економічний форум) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.weforum.org/reports?filter\[year\]=2013](http://www.weforum.org/reports?filter[year]=2013).
17. Інноваційний розвиток промисловості як складова структурної трансформації економіки України. – К. : НІСД, 2013. – 71 с.
18. Фонд державного майна України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.spfu.gov.ua/spfu.gov.ua/default.aspx>.

References

1. Vakhnenko, T. Burakovskiy, I. (2003), "Government entrepreneurship in Ukraine: how to deal with income", available at: http://www.ier.com.ua/ua/publications/policy_briefing_series/?pid=1883.
2. Mel'nuk, A. F. Vasina, A. Y. Zhelyuk, T. L. (2011), *Nacional'na ekonomika: navch. posib. [National economic: study guide]*, Vid-vo "Znannia", Kyiv.
3. Mukhasiuk, I. Mel'nuk, A. Krupka, M. Zaloga, Z. (1999), *Derzhavne regulyivannia ekonomiky [Government regulation of economy]*, Ukrains'ki tekhnologii, Lviv.
4. Rudchenko, O. Shkil'niak, M. (2011), "Government sector management: problems and perspectives", *Sotsial'no-ekonomichni problemy i derzhava*, vol. 2 (5), pp. 12–19.
5. *Ukrains'kyi tyzhden'* (2013), "Enterprising etatism", available at: http://joinfo.ua/catalog/mediaview/ZHurnal-Ukrayinskiy-Tizhden-612-sentyabrya-2013—36_1089.html#page/10.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine (1993), *The Decree "On the list of property complexes of government entrepreneurship, organizations and main manufacture structural units, privatization or transference in lease of which are not allowed"*, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 11, p. 96.
7. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), *The Economic Code of Ukraine*, In Yure, Kyiv, 344 p.
8. State Statistics Service of Ukraine (2013), *Statystychnyi shchorichnyk "Ukraina v tsyfrakh 2012 rik" [Statistical annual "Ukraine in numbers 2012"]*, Tekhnika, Kyiv, 244 p.
9. *Reports of The State Property Fund of Ukraine*, [WWW resource], available at: http://www.spfu.gov.ua/_layouts/SPFUSiteDefinition/ReportsMFI.aspx.
10. *Ukraina za roky nezalezhnosti. 1991–2002 rr. [Ukraine during independence time 1991-2002]*, Nora-Druk, Kyiv, 2002, 366 p.
11. *The Report of The Antimonopoly Committee of Ukraine (2012)*, [WWW resource], available at: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/84306>.
12. *Antimonopoly Committee of Ukraine (2012)*, "The composite list of natural monopoly companies", [WWW resource], available at: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/94020>.
13. *The Report of The Accounting Chamber of Ukraine (2013)*, [WWW resource], available at: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/category/32826>.
14. *Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*, "The Report about government purchases operating in 2012" [WWW resource], available at: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=193989&cat_id=129962.

15. Verkhovna Rada of Ukraine (2012), *The Law "On introduction changes in some legislative acts of Ukraine concerning government purchases"*, *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*, vol. 18, p. 156.
16. *World Economic Forum* [WWW resource], available at: [http://www.weforum.org/reports?filter\[year\]=2013](http://www.weforum.org/reports?filter[year]=2013).
17. *The National Institute for Strategic Studies* (2013), *"Innovative development of industry as a part of structural transformation of Ukrainian economy"*, NISD, Kyiv, 71 p.
18. *State Property Fund of Ukraine*, [WWW resource], available at: <http://www.spfu.gov.ua/spfu.gov.ua/default.aspx>.

Редакція отримала матеріал 20 березня 2014 р.